

Základy organické chemie

Jaromír Literák

Přírodní látky, které jsou rozpustné v nepolárních organických rozpouštědlech a obtížně rozpustné ve vodě.

Lipidy se nemají společné strukturní rysy (např. určitou funkční skupinu), ale jsou definovány podobnými vlastnostmi.

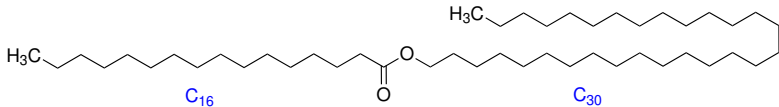
Jedno z možných dělení lipidů na základě snadnosti hydrolýzy a produktů:

- **Složené** – obsahují jednu nebo více esterových (amidových) vazeb, hydrolýza poskytuje alkohol a mastnou kyselinu.
 - Vosky
 - Triacylglyceroly
 - Fosfolipidy
 - Sfingolipidy
 - Glykolipidy
 - Lipoproteiny
- **Jednoduché** – nehydrolyzují nebo hydrolýza poskytne odlišné produkty.
 - Steroidy
 - Terpeny
 - Prostaglandiny

Monoestery jednosytných kyselin a alkoholů s dlouhými uhlovodíkovými řetězci.

Mají často **ochrannou funkci** – hydrofobní povrch rostlin a živočichů.

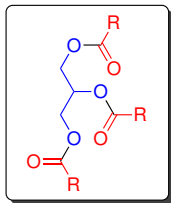
Včelí vosk:

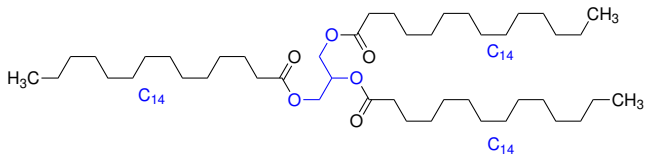
Karnaubský vosk, lanolin – směsi mnoha látek, převažují estery.

Triacylglyceroly

Tuky, estery **mastných kyselin** a **glycerolu**.

Trimyristin

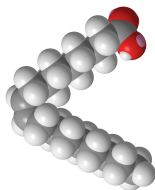

Mastné kyseliny – jednosytné karboxylové kyseliny, obvykle C_{12} – C_{20} .
Pokud jsou nenasycené, má dvojná vazba konfiguraci *cis*.

kyselina
stearová

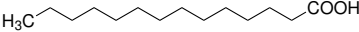
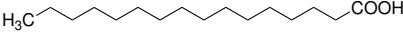
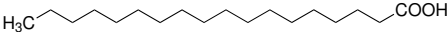
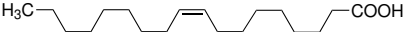

kyselina
olejová

Triacylglyceroly

Dominující interakcí mezi molekulami s dlouhými uhlovodíkovými zbytky jsou **disperzní síly**, jejichž velikost závisí na těsném kontaktu molekul. **Teplota tání** triacylglycerolů kopíruje teploty tání v nich obsažených mastných kyselin.

		<i>t.t.</i> / °C	
	C ₁₂	43	kyselina laurová
	C ₁₄	54	kyselina myristová
	C ₁₆	63	kyselina palmitová
	C ₁₈	69	kyselina stearová
	C ₁₈	13	kyselina olejová
	C ₁₈	-5	kyselina linolová
	C ₂₀	-50	kyselina arachidonová

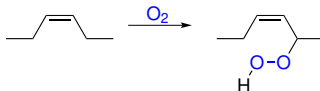
Triacylglyceroly

	Nasyčené mastné kyseliny (%)		Nenasycené mastné kyseliny (%)	
	C ₁₆ palmitová	C ₁₈ stearová	C ₁₈ olejová	C ₁₈ linolová
Živočišné tuky:				
sádlo	25	15	50	6
máslo	25	10	25	5
lidský tuk	25	8	46	10
velrybí tuk	12	3	35	10
Rostlinné oleje:				
kokosový	8	2	6	1
kukuřičný	10	4	35	45
olivový	5	5	80	7
arašídový	7	5	60	20
lněný	5	3	20	20

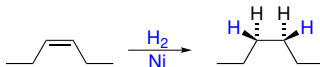
Triacylglyceroly

Reakce triacylglycerolů:

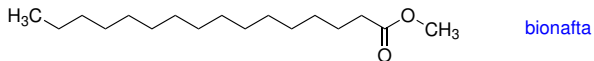
- **Autooxidace**

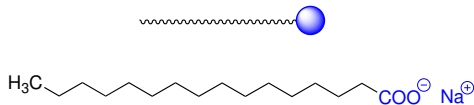
- **Ztužování tuků**

- **Transesterifikace** – methylestery mastných kyselin jsou **bionaftou**.

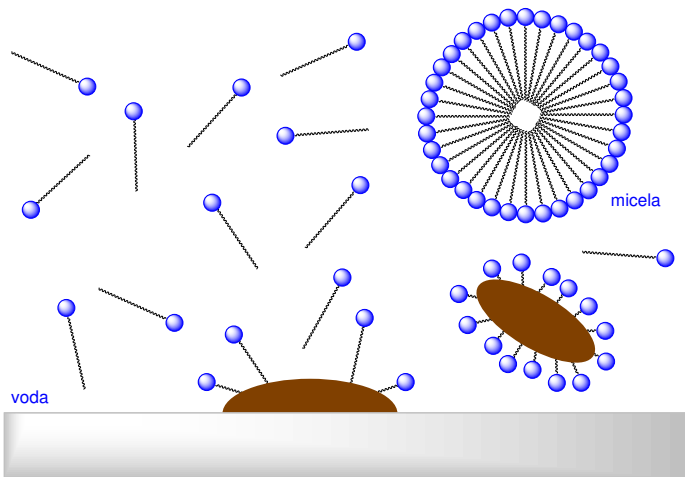

- **Saponifikace** – sodné a draselné soli mastných kyselin jsou **mýdla**.

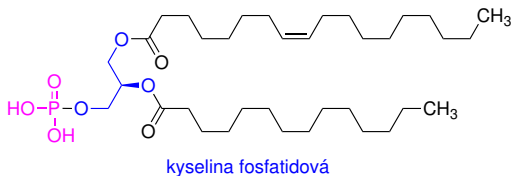
Triacylglyceroly

Mýdla po překročení určité koncentrace tvoří ve vodě **micely** a dokáží rozpouštět **nepolární látky**.

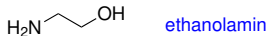
Fosfolipidy

Nejčastěji deriváty **kyseliny fosfatidové** – diestery kyseliny fosforečné, kde je jednou složkou diacylglycerol.

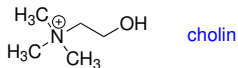

Druhý alkohol:

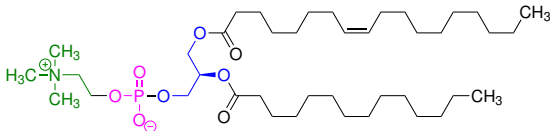
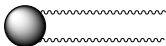
Ethanolamin – kefaliny

Cholin – lecitiny

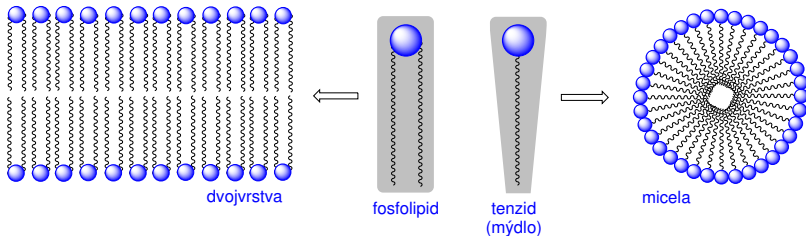

Fosfolipidy

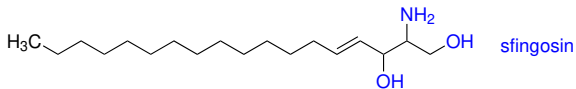
lecitin

Ve vodném prostředí tvoří **micely** a **dvojrstvy** – základní složka **buněčných membrán**. Molekula fosfolipidu má pro tvorbu dvojrstvy vhodnější tvar.

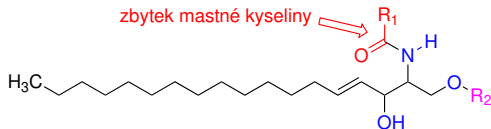

Sfingolipidy

Látky důležité např. pro správnou funkci nervové soustavy.
Deriváty **sfingoidních bází** (např. sfingosinu).

Mastná kyselina je vázána ve formě **amidu**.

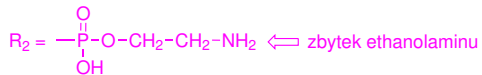

Ceramidy:

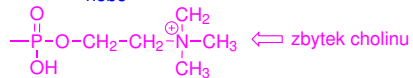

Sfingolipidy

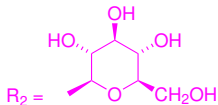
Sfingomyeliny:

nebo

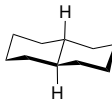
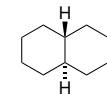
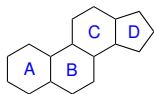

Cerebrosidy:

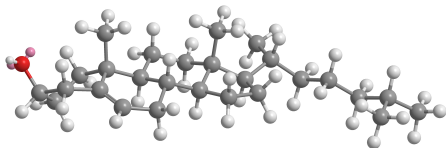
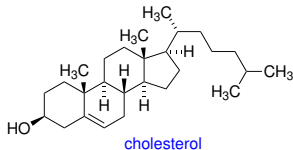

Steroidy

Deriváty **cyklopentanoperhydrofenanthrenu**:

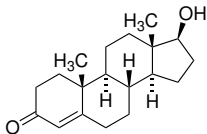
S výjimkou několika látek jsou šestičlenné kruhy ve steroidech spojeny v konfiguraci **trans** – **konformačně rigidní kostra** molekuly.

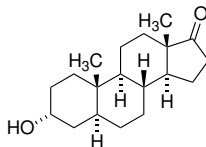
Steroidy

Pohlavní hormony

Androgeny

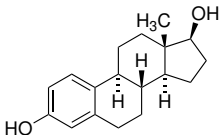

testosteron

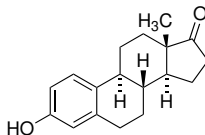

androsteron

Estrogeny

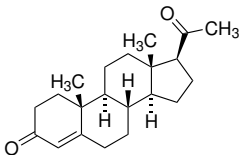

estradiol

estron

Progestiny

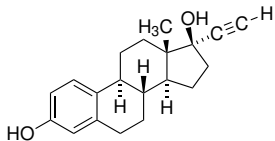

progesteron

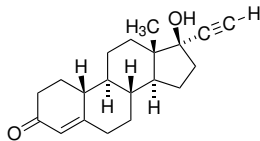

Carl Djerassi (1923–2015) se v roce 1951 podílel na objevu **norethidronu**, syntetického progestinu, který může být podán orálně a v kombinaci se syntetickým estrogenem brání početí.

Syntetické estrogeny a progestiny

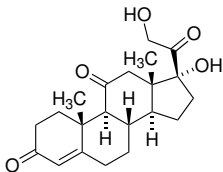
ethynylestradiol

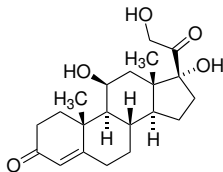
norethindron

Syntetické hormony simulují těhotenství, potlačují ovulaci – hormonální antikoncepce.

Kortikosteroidy – hormony regulující činnost imunitního systému.

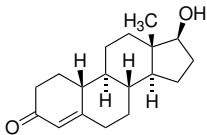
kortison

hydrokortison

Anabolické steroidy

Napodobují efekt testosteronu.

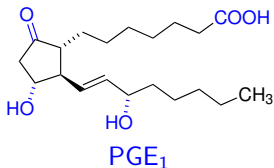

nandrolon

Prostaglandiny

Poprvé izolovány z prostaty berana.

Patří mezi **eikosanoidy** (C_{20}), vždy v molekule najdeme **pětičlenný cyklus** a **dva uhlovodíkové řetězce** vycházející z cyklu.

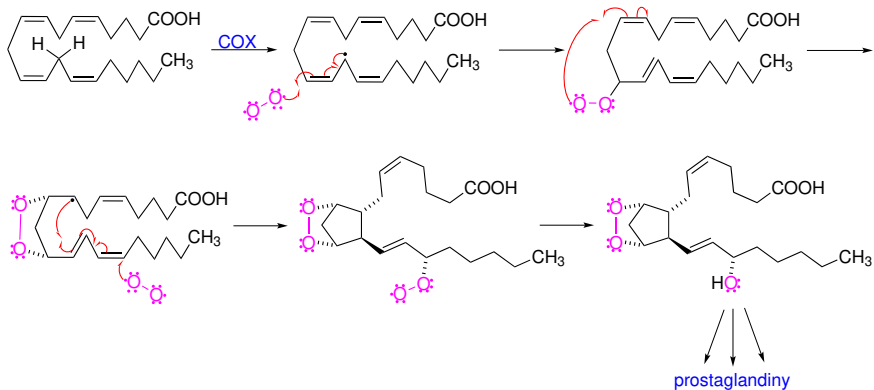

Regulace biologických procesů na **lokální úrovni**, často opačné efekty jedné látky v různých částech těla.

Účinky vztaženy na množství látky silnější než u steroidních hormonů.

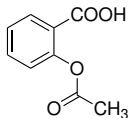
Prostaglandiny

Prostaglandiny jsou syntetizovány z kyseliny arachidonové za spoluúčasti cyklooxygenasy 1 (COX-1) a 2 (COX-2).

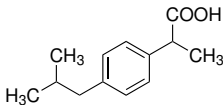

Prostaglandiny

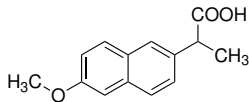
Nesteroidní protizánětlivá léčiva (NSAID) jsou inhibitory cyklooxygenasy 1 a 2.

kyselina acetylsalicylová

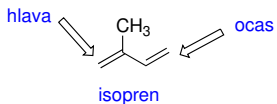
ibuprofen

naproxen

Terpeny

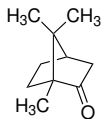
monoterpeny
seskviterpeny
diterpeny

C₁₀

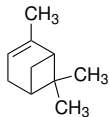
C₁₅

C₂₀

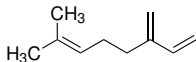
Monoterpeny:

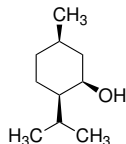
kafr

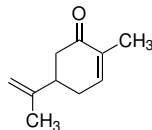
α-pinen

myrcen

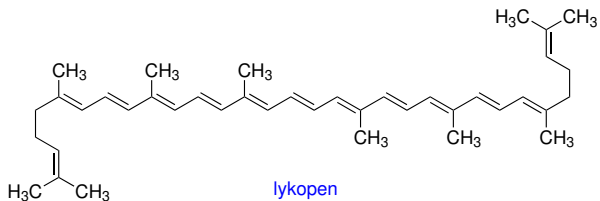
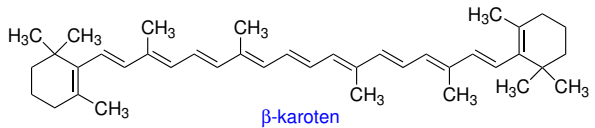

menthol

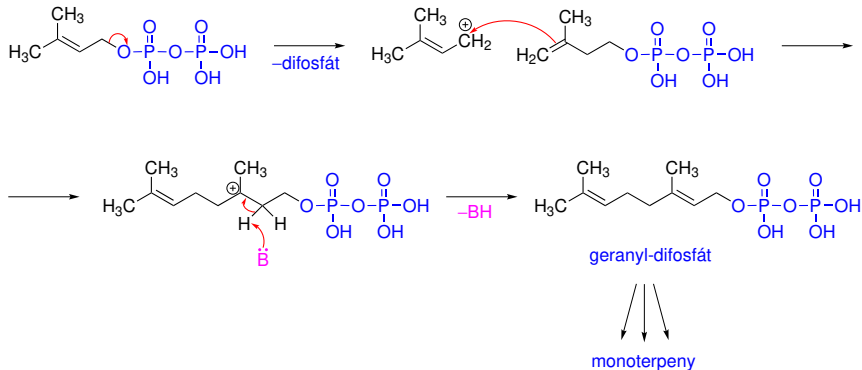
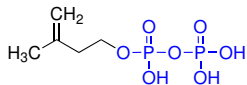
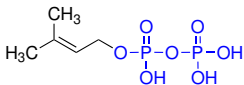
karvon

Terpeny

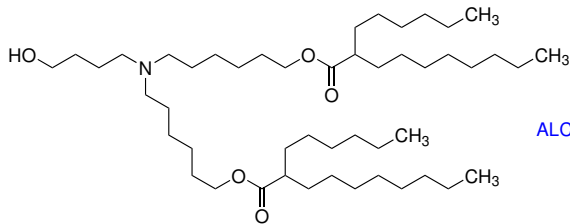

Terpeny

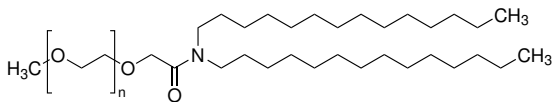
Prekuzory biosyntézy terpenů:

Lipidy obsažené v mRNA vakcíně

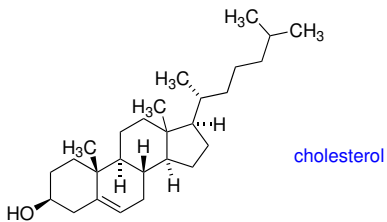
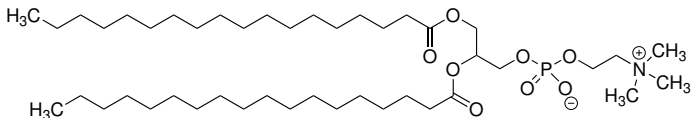

ALC-0315

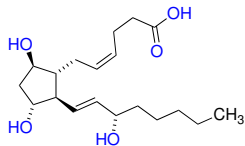
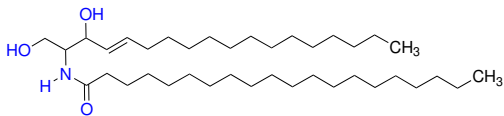
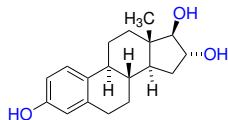
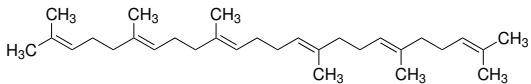
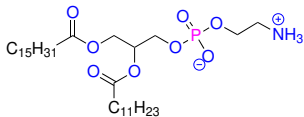
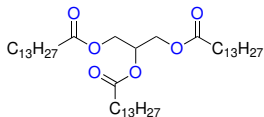
ALC-0159

Lipidy obsažené v mRNA vakcíně

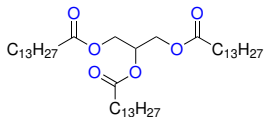
Příklad č. 1

Do které skupiny lipidů patří následující látky:

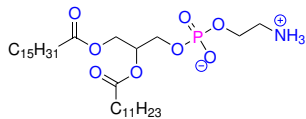

Příklad č. 1

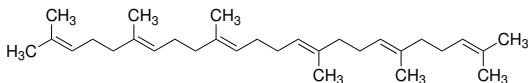
Řešení:

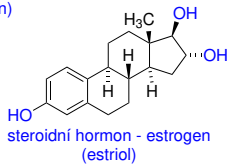
triacylglycerol
(trimyristin)

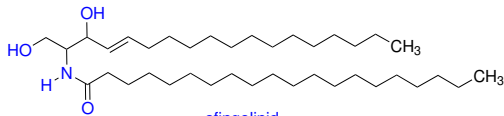
fosfolipid
(kefalin)

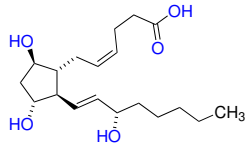
triterpen
(skvalen)

steroidní hormon - estrogen
(estriol)

sfinolipid
(ceramid)

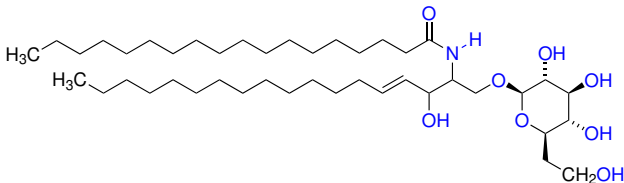
prostaglandin

Příklad č. 2

Může následující látka tvořit ve vodném prostředí lipidovou dvojvrstvu?

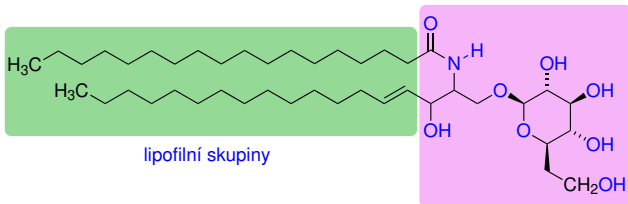
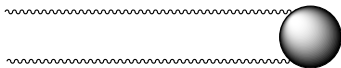
Pokud ano, identifikujte lipofilní a hydrofilní část molekuly.

Jaký druh interakcí očekáváte mezi vodou a hydrofilní částí molekulou?

Příklad č. 2

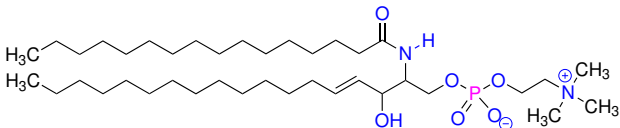
Řešení:

skupiny, které mohou být donorem
nebo akceptorem vodíkových vazeb

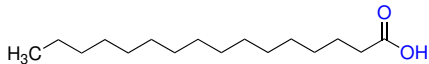
Příklad č. 3

Napište strukturní vzorce produktů úplné hydrolýzy následujícího sfingolipidu:

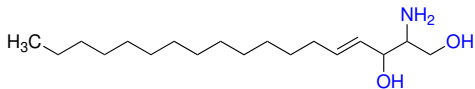

Příklad č. 3

Řešení:

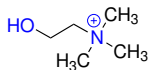
kyselina palmitová

sfingosin

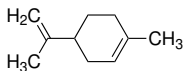
fosfát

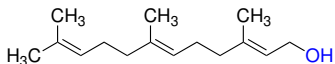
cholin

Příklad č. 4

Určete, jaké terpeny (monoterpeny, seskviterpeny, diterpeny...) jsou zachyceny na obrázku.

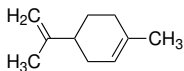
limonen

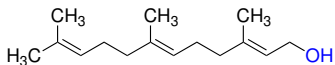
farnesol

Příklad č. 4

Určete, jaké terpeny (monoterpeny, seskviterpeny, diterpeny...) jsou zachyceny na obrázku.

limonen

farnesol

limonen – monoterpen

farnesol – seskviterpen